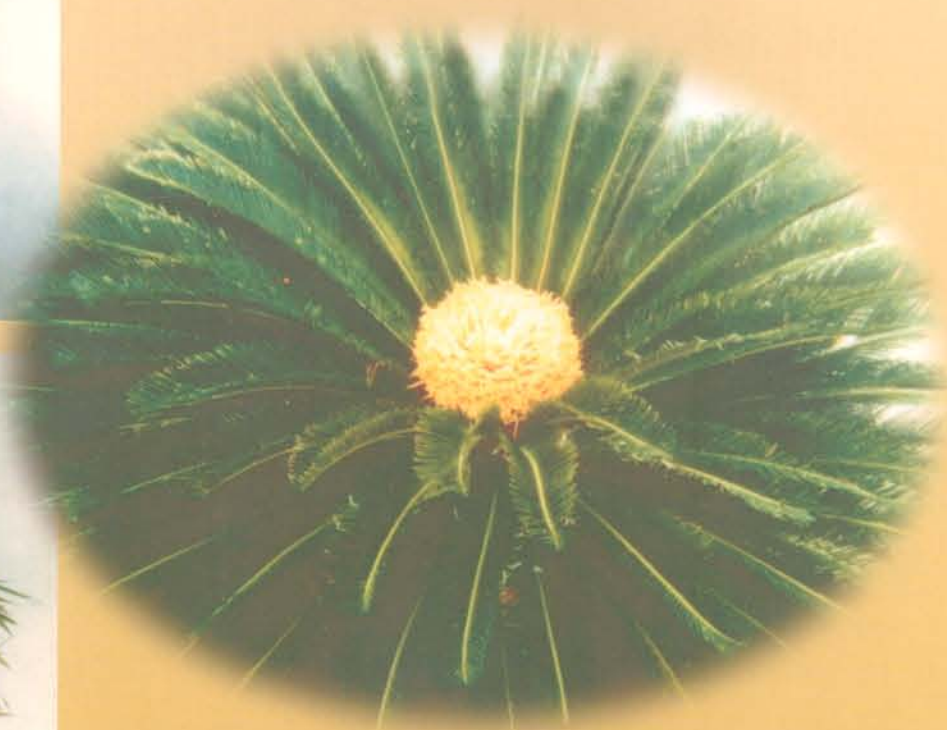

TRƯỜNG ĐẠI HỌC LÂM NGHIỆP

NGÔ QUANG ĐỀ

Nghệ thuật CHẬU CẢNH BONSAI - NON BỘ

Trường Đại học Lâm nghiệp

NGÔ QUANG ĐỀ

NGHỆ THUẬT CHẬU CẢNH

(BONSAI - NON BỘ)

Giáo trình dùng cho sinh viên ngành Lâm nghiệp đô thị

NHÀ XUẤT BẢN NÔNG NGHIỆP

HÀ NỘI - 2002

LỜI GIỚI THIỆU

Tốc độ đô thị hóa ngày càng tăng nhanh, nhất là ở các nước đang phát triển, dẫn đến môi trường đô thị ngày càng gặp nhiều khó khăn. Vì thế, cây xanh đô thị ngày càng trở nên gắn bó mật thiết và là một phần không thể tách rời trong cuộc sống của cư dân đô thị. Cây xanh có tác dụng cải thiện môi trường đô thị trên nhiều mặt như thanh lọc không khí, chắn bụi, làm giảm tiếng ồn, cải thiện tiểu khí hậu đô thị. Ngoài ra cây xanh còn có tác dụng làm đẹp cảnh quan, mang lại tác dụng giáo dục và giá trị nhân văn to lớn. Ngày nay người ta không những đã đưa cây xanh vào vườn hoa, đường phố mà còn đưa cây xanh vào cả trong nhà, phòng ở. Nghệ thuật chậu cảnh (Bonsai-non bộ) đã tạo điều kiện tốt để đưa cây xanh vào phòng ở, ban công, hội trường v.v... làm cho cuộc sống con người luôn luôn được gắn gũi và gắn bó với thiên nhiên, tạo ra môi trường sống và làm việc bớt khô cứng, không đơn điệu. Chậu cảnh nghệ thuật giúp con người thư giãn tốt, giảm stress và hơn thế nữa nó còn có tác dụng giáo dục rất lớn, hướng con người đến "chân, thiện, mỹ".

Trường Đại học Lâm nghiệp đã mở chuyên ngành đào tạo Lâm nghiệp đô thị vào năm đầu tiên của thế kỷ 21 là việc làm rất đáng hoan nghênh, đáp ứng được yêu cầu phát triển hiện nay về lĩnh vực này. PGS. TS. nhà giáo ưu tú Ngô Quang Đê cùng với tập thể bộ môn đã xây dựng nền móng cho chuyên ngành này. Cuốn giáo trình "Nghệ thuật chậu cảnh" của tác giả biên soạn nhằm đáp ứng cho yêu cầu đào tạo trên.

Cây cảnh nghệ thuật và non bộ là thú chơi văn hóa đã có từ lâu đời của ông cha ta. Cuốn sách đã trình bày hệ thống, đề cập đến nhiều vấn đề lý luận và tập hợp được nhiều tài liệu trong và ngoài nước với nhiều hình vẽ, ảnh minh họa theo chủ đề. Cuốn sách không những là tài liệu tốt cho sinh viên học tập mà còn là tài

liệu tốt cho những người làm vườn và đồng đảo những người yêu thích môn khoa học và nghệ thuật này.

Xin trân trọng giới thiệu cùng bạn đọc.

GS. TSKH Nguyễn Văn Trương
Viện trưởng Viện kinh tế Sinh thái

LỜI NÓI ĐẦU

Nghệ thuật chậu cảnh (Bonsai - Non bộ) là môn học trong chương trình đào tạo sinh viên ngành Lâm nghiệp đô thị (tên đầy đủ là ngành Lâm nghiệp cảnh quan và cây xanh đô thị). Đây là môn học có sự gắn kết hữu cơ giữa khoa học kỹ thuật và văn hoá nghệ thuật.

Giáo trình đã tổng hợp được các tài liệu có liên quan ở trong và ngoài nước về lĩnh vực Bonsai - Non bộ và hệ thống bài giảng về Bonsai - Non bộ cho lớp chuyên môn hoá Lâm nghiệp đô thị tại trường Đại học lâm nghiệp từ năm 1995 trở lại đây. Đây là tài liệu học tập cho sinh viên ngành Lâm nghiệp đô thị, là tài liệu tham khảo cho cán bộ kỹ thuật cây xanh đô thị và những người yêu thích cây cảnh non bộ.

Trong quá trình giảng dạy cũng như biên soạn, chúng tôi đã nhận được sự quan tâm, giúp đỡ của lãnh đạo nhà trường và sự cổ vũ, động viên của đồng nghiệp cũng như bạn bè xa gần. Mặc dù đã có nhiều cố gắng, song không tránh khỏi thiếu sót, chúng tôi mong nhận được sự góp ý của bạn đọc để có thể sửa chữa đầy đủ vào lần tái bản sau.

Tác giả

MỤC LỤC

Chương 1: Giới thiệu nghệ thuật chậu cảnh	8
1. Khái niệm và định nghĩa	8
2. Tác dụng của chậu cảnh	10
3. Phân loại chậu cảnh	12
4. Các hình thức biểu hiện của chậu cảnh cây xanh.....	13
5. Các hình thức biểu hiện của chậu cảnh Non bộ.....	17
6. Điểm nét về chậu cảnh Việt Nam.....	20
7. Sơ lược nghệ thuật chậu cảnh Trung Quốc.....	23
Chương 2: Thường thức và bài trí chậu cảnh	26
1. Tìm hiểu về cái đẹp và chậu cảnh.....	26
2. Đặc trưng nghệ thuật chậu cảnh.....	28
3. Thường thức nghệ thuật chậu cảnh	30
4. Bài trí chậu cảnh.....	34
Chương 3: Các bộ phận tạo hình của chậu cảnh cây xanh	42
1. Thân chính.....	42
2. Cành cây.....	45
3. Rễ cây.....	47
4. Tán cây.....	50
5. Lá cây.....	52
6. Các phong cách đối ngược trong tạo hình tổng thể cây xanh.....	52
Chương 4: Chế tác chậu cảnh cây xanh	56
1. Thu thập cây đã sinh làm cây cảnh trong chậu.....	56
2. Dụng cụ và vật liệu cần thiết dùng trong chế tác.....	59
3. Tạo hình và gia công nghệ thuật.....	61
4. Nuôi dưỡng cây xanh trong chậu.....	69

Chương 5: Chậu cảnh Non bộ	75
1. Thiên nhiên là nguồn cảm hứng cho chế tác Non bộ.....	75
2. Thiết kế Non bộ.....	76
3. Thủ pháp thể hiện.....	79
4. Kỹ pháp chế tác.....	83
5. Chậu cảnh thủy hạn.....	90
6. Đặt tên cho tác phẩm chậu cảnh.....	91
Chương 6: Kỹ thuật gây trồng, chăm sóc một số loài cây cảnh trong chậu.....	94
1. Trà hoa.....	95
2. Tùng bách	103
3. Tuế.....	105
4. Đa, sung, si.....	106
5. Tre - trúc.....	108
6. Đỗ quyên.....	112
7. Đào.....	115
8. Mai hoa.....	117
9. Mai vàng.....	119
10. Mai tứ quý.....	120
11. Mai chiếu thủy.....	120
12. Sứ (Sứ thái)	121
13. Nguyệt quới (Nguyệt quế)	122
14. Dạ hợp nhỏ.....	123
15. Lộc vừng.....	124
Tài liệu tham khảo:.....	126

Chương 1

GIỚI THIỆU NGHỆ THUẬT CHẬU CẢNH

1. Khái niệm và định nghĩa

Nghệ thuật chậu cảnh là một môn khoa học rất tổng hợp, gắn kết rất chặt chẽ giữa khoa học kỹ thuật và văn học nghệ thuật. Bởi vì nếu không có tâm hồn nghệ thuật (hay nói nếu không có con mắt nghệ thuật) thì chỉ là người làm vườn, người trông cây bình thường. Ngược lại, ở lĩnh vực nghệ thuật chậu cảnh nếu không có khoa học kỹ thuật thì cũng không còn nghệ thuật nữa. Một cây sau nhiều năm tạo dáng mới được tác phẩm theo ý muốn nhưng không biết cách chăm sóc, nuôi dưỡng để nó sinh trưởng kém, thậm chí cây chết thì tác phẩm không còn. Thực tiễn cho thấy kỹ thuật trồng và chăm sóc cây trong chậu khó hơn trồng cây ngoài đất rất nhiều lần. Khi ta nói “Nghệ thuật chậu cảnh” là muốn nhấn mạnh khía cạnh nghệ thuật, nhưng cũng không thể xem nhẹ khía cạnh kỹ thuật. Nghệ thuật chậu cảnh là một đóa hoa tú lệ nảy nở trong sự kết hợp hữu cơ giữa khoa học kỹ thuật và văn hoá nghệ thuật.

Nghệ thuật chậu cảnh gắn kết chặt chẽ với nghệ thuật vườn cảnh (còn gọi là nghệ thuật lục hoá, nghệ thuật viên lâm) và là một bộ phận tổ thành quan trọng trong nghệ thuật hoa cảnh.

Chậu cảnh hiện nay đã đi vào trong sinh hoạt của nhiều gia đình ở thành thị và ở nông thôn ngày càng xuất hiện nhiều cơ sở gây trồng và kinh doanh hoa cảnh. Nó là thứ chơi tao nhã lại có tính giáo dục cao, nó hướng người ta tới “chân, thiện, mỹ”. Nó là sản vật của nền kinh tế phát triển ở mức độ nhất định, là tiêu chí nói lên trình độ văn minh xã hội. Trong thời kì phong kiến và thuộc địa, mức sống của dân quá thấp, nghèo nàn và lạc hậu cho nên việc thưởng lãm hoa cảnh chỉ dành cho một số ít người giàu có và tầng lớp quan lại. Câu nói dân gian “trà nhà quan (hoa trà mi), lan nhà giàu” có lẽ cũng xuất phát từ thực tế đó. Ngày nay xã hội đã văn minh, kinh tế đã phát triển hơn, mọi người dân đều có cơ hội

thường thức loại hình nghệ thuật đặc thù này. Thường lãm nghệ thuật chậu cảnh, hoàn toàn với ý nghĩa tích cực của nó, chứ không phải của những người chán đời, ở ẩn như có tác giả đã viết “nhân sinh ngắn nổi vô thường, thì theo nghệ thuật miên trường làm vui”.

Chậu cảnh có nghĩa là cảnh ở trong chậu. Nghệ thuật chậu cảnh là nghệ thuật dựng cảnh trong chậu. Từ nghệ thuật chậu cảnh đủ nói lên được nội dung và tính chất công việc của loại hình nghệ thuật này.

Từ Bonsai mà có tài liệu đã dùng là từ của Nhật, đọc chệch từ chữ Pén Zài (chữ Hán) mà ra. Nếu gọi là nghệ thuật cây cảnh thì chưa toàn diện vì một dáng cây đẹp cần đặt vào chậu và giá đỡ hợp lý thì mới làm tăng lên giá trị thẩm mỹ. Từ nghệ thuật chậu cảnh ở đây bao gồm cả “nghệ thuật cây” và “nghệ thuật đá” và hiện nay đã phát triển kết hợp cả “cây” và “đá” như kiểu chậu cảnh non bộ có điểm cây xanh còn gọi là cây kí đá. Để phân biệt giữa “cây” và “đá” ta có thể dùng từ nghệ thuật chậu cảnh cây xanh và nghệ thuật chậu cảnh non bộ.

Nghệ thuật chậu cảnh cây xanh khác với trồng cây trong chậu. Nghệ thuật chậu cảnh cây xanh ngoài việc biểu hiện cây xanh với dáng vẻ tự nhiên trong chậu, còn diễn đạt tư tưởng, tình cảm và trình độ thẩm mỹ của tác giả, nó có ý thơ, nét hoạ, phản ánh đặc trưng sinh hoạt xã hội. Nếu chúng ta tìm chọn được một gốc cây đẹp đưa về trồng trong chậu thì đó mới là cái đẹp tự nhiên, nếu không có bàn tay gia công nghệ thuật, thì công việc đó cũng chỉ là trồng cây trong chậu (xem ảnh trang 7 phụ bản).

Nghệ thuật chậu cảnh chú trọng cái đẹp trong sự sáng tạo nghệ thuật. Tuy vậy như trên đã nói, trồng cây trong chậu là cơ sở cho nghệ thuật chậu cảnh, là giai đoạn đầu, còn chậu cảnh là giai đoạn hai là giai đoạn phát triển của cái đẹp nghệ thuật.

Nghệ thuật chậu cảnh là môn học rất tổng hợp, cần học tập nắm vững lí luận và cần có hoạt động thực tiễn: học đi đôi với hành. Hơn thế nữa cần tự mình mở rộng kiến thức ở các mặt có liên quan, thực hành rèn luyện tay nghề mới mong có những tác phẩm chậu cảnh hay.

2. Tác dụng của chậu cảnh

Chậu cảnh có 3 cái lợi lớn, đó là:

- Lợi ích kinh tế

Từ xưa đến nay trong nghề nông thì nghề làm vườn bao giờ cũng đưa lại giá trị cao hơn nghề làm ruộng. Nghề làm hoa cảnh, do nét đặc thù của nó nên đã hình thành những nghệ nhân, những làng nghề truyền thống. Ngày nay kinh tế phát triển ngoài các làng nghề truyền thống, đã xuất hiện nhiều gia đình, cụm dân cư và làng làm hoa cảnh khác. Nam Điền (Nam Định) là xã cả làng làm hoa cảnh, sản phẩm tiêu thụ khắp trong Nam, ngoài Bắc. Ở thành phố Hồ Chí Minh đã hình thành các làng hoa cảnh ở ngoại thành và quận ven đô như Hóc Môn, Bình Chánh, Gò Vấp v.v...

Nghề làm hoa cảnh đưa lại lợi ích rất cao. Có tài liệu nói nó gấp 7 lần làm lúa, gấp 2 lần làm cây ăn quả. (Việt Nam hương sắc số tháng 3 - 1998). Có một thực tế là những gia đình sản xuất hoa cảnh đời sống được nâng cao rõ rệt cả về vật chất và tinh thần. Người Trung Quốc cũng nói trồng rau không bằng trồng hoa, trồng hoa không bằng làm chậu cảnh.

- Lợi ích sinh thái

Cây xanh có tác dụng thanh lọc không khí, giảm tiếng ồn, hấp thu bụi và làm giảm nhiệt độ không khí mặt đất. Nhiệt độ dưới tán cây trong công viên về mùa hè giảm 3 - 4°C so với đường phố. Nhiều loài cây có thể hấp thu một phần các khí độc như CO, CO₂, SO₂, Cl₂, v.v... Tác dụng chủ yếu của cây xanh là nhả ô xy (O₂) và hấp thụ khí các bô níc (CO₂). Các nhà khoa học phân tích cho thấy mỗi héc ta rừng mỗi ngày hấp thụ 1000 kg khí CO₂, đồng thời lại nhả ra 730 kg khí O₂ đủ cho 1000 người hô hấp. Mỗi người mỗi ngày cần 0,75 kg dưỡng khí, tương đương cần 10 m² cây xanh. Ở thành phố thì việc đưa cây cảnh vào làm "xanh hoá" trong từng gia đình, cư xá ở ban công, mái nhà cũng góp phần tăng diện tích đất xanh đang còn rất ít hiện nay, tạo ra những vườn hoa hoặc vườn cảnh trên cao (vườn hoa trên mái nhà).